

O'QITUVCHI VA O'QUVCHI MUNOSABATLARI: MOHIYAT, TAMOYILLAR VA ZAMONAVIY YONDASHUV

Egamberganova Guldiyora Jamolbek qizi

Nukus davlat pedagogika instituti

Ellikqa'la fakulteti "O'zbek tili va adabiyoti" yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi pedagogik munosabatlarning nazariy asoslari hamda ularning zamonaviy ta'lim tizimidagi ahamiyati tahlil qilingan. Tadqiqotda pedagogik munosabatlarning ta'lim sifati va o'quvchi shaxsining shakllanishiga ta'siri, shuningdek, subyekt–obyekt va subyekt–subyekt yondashuvlarining o'ziga xos xususiyatlari yoritilgan. Shuningdek, maqolada samarali pedagogik hamkorlikni ta'minlovchi asosiy tamoyillar — hurmat, ishonch, empatiya, ochiq muloqot, ijobiy rag'batlantirish va adolat masalalari ko'rib chiqilgan. Zamonaviy raqamli ta'lim sharoitida o'qituvchi va o'quvchi munosabatlarning o'zgarishi, masofaviy va gibrid ta'limning pedagogik jarayonga ta'siri ham tahlil etilgan. Tadqiqot natijalari pedagogik munosabatlarning sifatini oshirish orqali ta'lim samaradorligini sezilarli darajada yaxshilash mumkinligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: pedagogik munosabatlar, o'qituvchi, o'quvchi, ta'lim jarayoni, hamkorlik pedagogikasi, pedagogik muloqot, ta'lim sifati, raqamli ta'lim, empatiya.

Kirish. Ta'lim tizimining muvaffaqiyati ko'p jihatdan o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida shakllanadigan munosabatlarga bog'liq. Ushbu munosabatlar nafaqat bilim berish va uni o'zlashtirish jarayonini, balki shaxsning ma'naviy, axloqiy va ijtimoiy rivojlanishini ham belgilab beradi. Ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi samarali muloqot, o'zaro hurmat va ishonch muhitining mavjudligi ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi [1].

Bugungi kunda dunyo ta'lim tizimida yuz berayotgan o'zgarishlar o'qituvchi va o'quvchi munosabatlariga yangicha yondashuvlarni talab qilmoqda. An'anaviy ta'lim modelida o'qituvchi asosiy bilim manbai sifatida qaralgan bo'lsa, zamonaviy ta'limda o'quvchi ta'lim jarayonining faol ishtirokchisi sifatida e'tirof etiladi. Bunday yondashuv o'quvchining mustaqil fikrlashi, ijodkorligi va tashabbuskorligini rivojlantirishga xizmat qiladi [2].

Pedagogik munosabatlar masalasi nafaqat pedagogika fanining, balki psixologiya, sotsiologiya va kommunikatsiya nazariyasining ham muhim tadqiqot obyekti hisoblanadi. Chunki o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlar insonlararo muloqotning o'ziga xos ko'rinishi bo'lib, u ta'lim jarayonining samaradorligini belgilaydi [3;4].

Mazkur maqolaning maqsadi o'qituvchi va o'quvchi munosabatlarining nazariy asoslarini tahlil qilish, zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni va ahamiyatini yoritish hamda samarali pedagogik hamkorlikni tashkil etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili. Pedagogik munosabatlar masalasi qadimdan olimlar va mutafakkirlarning diqqat markazida bo'lib kelgan. Sharq mutafakkirlari, jumladan, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino va Alisher Navoiy o'z asarlarida ustoz va shogird munosabatlarining ahamiyati haqida qimmatli fikrlarni bildirganlar. Ularning ta'kidlashicha, ta'lim jarayoni faqat bilim berish bilangina cheklanmay, balki tarbiya va inson kamoloti bilan chambarchas bog'liqdir [5;6].

Yevropa pedagogikasida esa Jan Amos Komenskiy o'qituvchini jamiyat taraqqiyotining asosiy harakatlantiruvchi kuchlaridan biri sifatida baholagan. U o'quvchilarga mehr va e'tibor bilan yondashish zarurligini alohida ta'kidlagan. Konstantin Dmitriyevich Ushinskiy esa o'qituvchi shaxsining ta'lim jarayonidagi o'rni va ta'sirini chuqur tahlil qilib, pedagogning ma'naviy fazilatlarini o'quvchilarning rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatishini qayd etgan [7;8].

XX asrda pedagogik munosabatlar nazariyasi yangi bosqichga ko'tarildi. Shalva Amonashvili va Vasiliy Suxomlinskiy tomonidan ilgari surilgan hamkorlik pedagogikasi konsepsiyasi ta'lim jarayonida insonparvarlik tamoyillarini mustahkamlashga xizmat qildi. Ular o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlar hurmat, ishonch va hamkorlik asosida qurilishi kerakligini ta'kidladilar [9;10].

So'nggi yillarda olib borilgan xalqaro tadqiqotlarda ham pedagogik munosabatlarning ta'lim natijalariga sezilarli ta'sir ko'rsatishi isbotlangan. O'quvchilar o'z o'qituvchilariga ishongan va ulardan ma'naviy qo'llab-quvvatlash olgan sharoitlarda yuqori natijalarga erishishi aniqlangan. Shuningdek, o'quvchilarning maktabga bo'lgan qiziqishi, darslarda faol ishtiroki va akademik muvaffaqiyati ham pedagogik munosabatlarning sifati bilan chambarchas bog'liq ekanligi qayd etilgan [11].

Pedagogik munosabatlar insonparvarlik, faoliyat va kommunikativ yondashuvlar asosida shakllanadi. Ushbu yondashuvlarga ko'ra, ta'lim jarayoni ikki tomonlama hamkorlik faoliyatidan iborat bo'lib, unda o'qituvchi va o'quvchi teng huquqli subyektlar sifatida qatnashadilar [1].

Pedagogik munosabatlarning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- bilimlarni samarali o'zlashtirishga yordam berish;
- o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash;
- ijtimoiy va kommunikativ ko'nikmalarni shakllantirish;
- ijobiy psixologik muhit yaratish;
- o'quvchilarda mustaqil fikrlash va mas'uliyat hissini rivojlantirish.

O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlar ta'lim muhitining umumiy sifatini belgilovchi muhim omil hisoblanadi. Agar munosabatlar sog'lom va samimiy bo'lsa, o'quvchilar o'z fikrlarini erkin bayon qiladi, savollar beradi va yangi bilimlarni faol ravishda egallaydi [3].

Pedagogika fanida o'qituvchi va o'quvchi munosabatlarning bir necha modellari mavjud bo'lib, ular orasida eng ko'p qo'llaniladiganlari subyekt-obyekt va subyekt-subyekt modellaridir.

Subyekt-obyekt modeli. Mazkur model an'anaviy ta'lim tizimiga xos bo'lib, unda o'qituvchi asosiy faol shaxs, o'quvchi esa bilimlarni qabul qiluvchi sifatida qaraladi. Bunday yondashuvda dars jarayoni asosan ma'ruza va tushuntirish usullariga tayanadi.

Ushbu modelning ayrim afzalliklari mavjud bo'lsa-da, u o'quvchilarning mustaqil fikrlashi va ijodkorligini yetarli darajada rivojlantirmaydi. Natijada o'quvchilar bilimlarni yodlab olishga moyil bo'lib, ularni amaliyotda qo'llashda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin [1].

Subyekt-subyekt modeli. Zamonaviy ta'limning asosini tashkil etuvchi ushbu modelda o'qituvchi va o'quvchi teng huquqli hamkorlar sifatida qaraladi. O'qituvchi bilim manbai bo'lish bilan birga maslahatchi, yo'llovchi va motivator vazifasini ham bajaradi.

Bu model o'quvchilarning mustaqil qaror qabul qilish, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal etish va ijodiy yondashuv ko'nikmalarini rivojlantiradi. O'quvchilar o'z fikrlarini erkin ifoda etish imkoniyatiga ega bo'ladilar va ta'lim jarayonida faol ishtirok etadilar [2].

Samarali pedagogik munosabatning asosiy tamoyillari

Hurmat va ishonch. Hurmat va ishonch pedagogik munosabatlarning eng muhim tamoyillaridan biridir. O'qituvchi har bir o'quvchini alohida shaxs sifatida qabul qilishi va uning fikrlarini qadrlashi lozim. O'quvchi o'ziga nisbatan hurmatni his qilganida dars jarayonida faolroq qatnashadi va o'z salohiyatini namoyon etishga intiladi [9;10].

Empatiya va individual yondashuv. Har bir o'quvchining qobiliyati, qiziqishi va ehtiyojlari turlicha bo'ladi. Shu sababli o'qituvchi o'quvchilarning ichki dunyosini tushunishga harakat qilishi va ularga individual yondashishi zarur.

Empatiya o'quvchilarning psixologik holatini to'g'ri baholash va ularga samarali yordam ko'rsatish imkonini beradi [3].

Ochiq va samarali muloqot. Pedagogik jarayonda ochiq muloqotning mavjudligi o'quvchilarning ta'lim maqsadlarini tushunishiga yordam beradi. O'qituvchi baholash mezonlari, vazifalar va kutilayotgan natijalarni aniq tushuntirishi kerak. Bu esa tushunmovchiliklarning oldini oladi va o'quvchilarning mas'uliyatini oshiradi [4].

Ijobiy rag'batlantirish. O'quvchilarni muvaffaqiyatlari uchun rag'batlantirish ularning motivatsiyasini oshiradi. Ijobiy fikr-mulohazalar va qo'llab-quvvatlash o'quvchilarning o'z kuchiga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi. Tanqid esa konstruktiv va rivojlantiruvchi xarakterga ega bo'lishi kerak [11].

Adolat va izchillik. O'qituvchi barcha o'quvchilarga teng munosabatda bo'lishi, baholashda xolislik tamoyiliga amal qilishi zarur. Adolatli muhit o'quvchilarda ta'lim jarayoniga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantiradi [12].

Zamonaviy ta'lim sharoitida pedagogik munosabatlar. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi ta'lim tizimiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Onlayn platformalar, elektron ta'lim tizimlari va masofaviy o'qitish texnologiyalari o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqot shakllarini kengaytirdi [2].

Masofaviy ta'limning afzalliklari qatorida vaqt va masofa cheklovlarining kamayishi, ta'lim resurslaridan keng foydalanish imkoniyati mavjud. Biroq bunday ta'lim shakli ayrim muammolarni ham yuzaga keltiradi. Jumladan, yuzma-yuz muloqotning kamayishi, hissiy aloqalarning zaiflashishi va o'quvchilarning motivatsiyasini saqlab qolish bilan bog'liq qiyinchiliklar kuzatilishi mumkin [2;11].

Shu sababli zamonaviy o'qituvchi nafaqat o'z fanini mukammal bilishi, balki raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish, virtual muhitda ham ijobiy pedagogik munosabatlarni shakllantirish ko'nikmalariga ega bo'lishi zarur [4].

Gibrid ta'lim sharoitida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi ishonch, hurmat va hamkorlik tamoyillari yanada muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki texnologiyalar ta'lim jarayonini qo'llab-quvvatlashi mumkin, ammo insoniy muloqot va ma'naviy ta'sirning o'rnini to'liq bosa olmaydi [2;3].

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlar ta'lim tizimining eng muhim tarkibiy qismlaridan biridir. Ushbu munosabatlar o'quvchilarning bilim olish samaradorligi, shaxsiy rivojlanishi va kelajakdagi muvaffaqiyatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar subyekt-subyekt modeliga asoslangan bo'lib, unda o'qituvchi va o'quvchi hamkor sifatida faoliyat yuritadi. Bunday munosabatlar o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodkorligi, tashabbuskorligi va mas'uliyat hissini rivojlantiradi. Samarali pedagogik munosabatlarni shakllantirish uchun hurmat, ishonch, empatiya, ochiq muloqot, adolat va ijobiy rag'batlantirish tamoyillariga amal qilish zarur. Ushbu tamoyillar nafaqat an'anaviy, balki raqamli va gibrid ta'lim sharoitlarida ham o'z ahamiyatini saqlab qoladi. Kelgusida pedagogik munosabatlarning masofaviy ta'limdagi xususiyatlarini, sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'lim jarayoniga ta'sirini hamda milliy ta'lim tizimiga mos innovatsion pedagogik modellarni chuqurroq o'rganish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hasanboyev J., To'raqulov X., Haydarov M. va boshq. Pedagogika nazariyasi va tarixi. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.
2. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 2004.
3. Musurmonova O. Pedagogik mahorat va muloqot madaniyati. — Toshkent: O'qituvchi, 2018.
4. Xoliqov A.A. Pedagogik mahorat. — Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2011.
5. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.

6. Abu Ali ibn Sino. Donishnoma. — Toshkent: Sharq, 2004.
7. Komenskiy Ya.A. Buyuk didaktika. — Toshkent: O‘qituvchi, 1975.
8. Ushinskiy K.D. Tanlangan pedagogik asarlar. — Toshkent: O‘qituvchi, 1965.
9. Amonashvili Sh.A. Bolalar bilan yashash san’ati. — Toshkent: O‘qituvchi, 1990.
10. Suxomlinskiy V.A. Bolaga yuraklarini bering. — Toshkent: O‘qituvchi, 1978.
11. Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. — London: Routledge, 2009.
12. O‘zbekiston Respublikasi. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun. — Toshkent, 2020.